

Zpráva o konferenci mezinárodního týmu výzkumu „Automatizace a průmysloví dělníci“

Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV, sociologická sekce, se účastní mezinárodního komparativního sociologického projektu „Automatizace a průmysloví dělníci“, který je organizován Evropským střediskem pro koordinaci výzkumů a dokumentace v sociálních vědách ve Vídni.

Na výzkumném projektu se podílejí tyto země: ČSSR, Dánsko, Finsko, Francie, Itálie, Japonsko, Jugoslávie, Maďarsko, NSR, Polsko, Rakousko, SSSR, Švédsko, Velká Británie, USA.

Výzkum je zaměřen na automatizaci jako jeden z hlavních jevů naší doby. Jeho účelem je zjistit na širokém komparativním základě, jaký vliv má a bude mít pokročilá technika na člověka, na jeho pracovní podmínky, sociální vztahy, systém hodnot a další implikace vztahu člověk–technika v kontextech různých sociálních systémů a různých národních prostředí, a dospět k určitým obecným závěrům. Základní hypotézou je, že politický, hospodářský a společenský systém země má významný vliv na dopad automatizace.¹

Projekt již má za sebou svoji úvodní fázi. Na jednání několika konferencí v průběhu roku 1972 a 1973 byly voleny a specifikovány výzkumné nástroje umožňující pokud možno komplexní postžení zkoumaného jevu. Na základě navržených dotazníků pro jednotlivé sféry projektu byl v první polovině roku 1973 proveden ve všech participujících zemích předvýzkum, jehož smyslem bylo ověřit vhodnost těchto výzkumných nástrojů pro zmapování situace v zemích různých sociálních systémů a různých národních specifik.

Konference, která se konala v Pezinku ve dnech 22. 8. – 31. 8. 1973, byla zaměřena na zhodnocení výsledků a zkušeností získaných v předvýzkumu. Jednání se zúčastnili zástupci téměř všech zainteresovaných zemí (28 osob), představitelé Vídeňského střediska a Mezinárodního ústavu práce v Ženevě.

Československý tým, vedený F. Charvátém, přijal v tomto výzkumu nejen povinnosti normálního účastníka, ale na návrh sovětské delegace i hlavní zodpovědnost za metodologické otázky a zpracování dat předvýzkumu. Připravil proto pro konferenci všechny výpočty nutné ke zhodnocení dat získaných předvýzkumem v zúčastněných zemích, čímž významně přispěl k vytvoření účinné pracovní báze konference.

Jednání probíhalo v několika sekcích, ustanovených v souladu s hlavními přístupovými cestami projektu.

Projekt se skládá z několika částí umožňujících sledovat různé aspekty zkoumaného jevu a různé přístupy k němu a současně poskytujících dostatečnou všeobecnou informaci o konkrétní situaci v zemi, v oboru,

v podniku, v závodě, v jejímž světle bude hodnocena hlavní meritorní informace – názory a postoje lidí ve výrobě automatizované a neautomatizované.

První část je vyhrazena všeobecné *informaci o zemi*, jejím sociálně ekonomickém systému a příslušném *průmyslovém odvětví*, tj. automobilovém průmyslu. Údaje této části mají být hlavním podkladem pro komparaci vlivu různých socioekonomických systémů na proces automatizace a jeho sociální souvislosti. Mají být proto čerpány z oficiálních národních a mezinárodních dokumentů, jako jsou vládní informace, programy odborů, národní statistické ročenky, statistické ročenky Spojených národů a Mezinárodního úřadu práce.

Pokud jde o zemi, zkoumají se: typy vlastnictví a jejich podíl v národním hospodářství; míra růstu národního hospodářství; procento pracujícího obyvatelstva v hlavních sektorech národního hospodářství; procento nezaměstnaných; charakteristika nejvýznamnějších státních a soukromých organizací ovlivňujících celostátní ekonomiku; charakteristika nejvýznamnějších státních a soukromých organizací ovlivňujících zavedení automatizace; formální či neformální zastoupení dělníků v orgánech zodpovědných za zavedení nové technologie v průmyslovém odvětví; systém sociálního zabezpečení a ochrana dělníků; normální pracovní doba; instituce, které rozhodují o mzdách.

Pokud jde o průmyslové odvětví, zkoumají se: typy vlastnictví a jejich podíl v daném průmyslovém odvětví; změny zaměstnanecské struktury v příslušném odvětví v posledních 5 letech; stupeň zaměstnanosti v odvětví v letech 1970–1972; charakteristika nejvýznamnějších státních a soukromých organizací ovlivňujících ekonomiku odvětví; charakteristika nejvýznamnějších státních a soukromých organizací ovlivňujících zavedení automatizace v odvětví; míra růstu průmyslové výroby odvětví.

Druhou část představuje *dotazník pro organy řízení* zkoumaného závodu (podniku, výrobní linky). Je určen k získání informace

a) *obecné*: typ vlastnictví, doba existence, hlavní výrobky, roční výroba, počet zaměstnanců a jeho změny, počet odborových organizací;

b) *o zavedení technologické změny*: plán rozšiřování automatizace, doba zavedení automatizovaného zařízení, struktura zaměstnanecských profesí v automatizované dílně, důvody instalace nového zařízení;

c) *o konzultacích a komunikaci mezi dělníky a vedením*: informovanost, participace, kreativita dělníků;

d) *o účincích automatizace*: přesuny dělníků, vlivy na kvalifikaci, na mzdy, na uspokojení z práce, na pracovní dobu, hodnocení možných účinků automatizace na dělníka, opa-

¹ Další informace o výzkumu a jeho genezi jsou uvedeny ve stati V. I. Usenina a M. N. Nočevníka

Automatizace a průmysloví dělníci, uveřejněné v tomto čísle Sociologického časopisu.

tření k odstranění negativních vlivů automatizace.

Třetí částí je dotazník určený *představitelům odborů* a jiných dělnických organizací. Svým způsobem představuje pohled na problém z jiného úhlu a v některých bodech má kontrolní funkci vzhledem k dotazníku pro orgány řízení. Podává

a) *obecnou informaci o odborech*: celková struktura organizace odborových organizací, stávků, stupeň organizovanosti v odborech, role odborů;

b) *informaci od představitelů odborů v rovině národní*: konkrétní cíle odborové organizace, vztah k automatizaci, opatření v souvislosti s automatizací;

c) *informaci od představitelů odborů v rovině závodu*: počet odborových organizací, počet členů, činnost odborové organizace v souvislosti s automatizací, záruky pro ochranu dělníků, typ konzultací s vedením závodu, konflikty mezi dělníky a vedením, typy konfliktů, informovanost dělníků o technologických změnách.

Čtvrtá část je věnována popisu práce dělníka. Obsahuje velmi podrobnou směrnici pro osobní pozorování výzkumníka, které má být hlavním zdrojem informace. Předpokládá:

1. *popis pracovního procesu*;

2. *popis strojového parku*;

3. *popis pracovního místa z hlediska*

a) psychologických požadavků — kde a jak dostává dělník informaci nutnou pro provádění pracovních úkolů, jaký stupeň přemýšlení, rozhodování, plánování a zpracování informací předpokládá provádění pracovních úkolů;

b) fyzických požadavků — jaké fyzické činnosti dělník vykonává a jaké nástroje a zařízení používá;

c) pracovního prostředí — v jakém prostředí a sociálním kontextu je práce prováděna.

Hlavní a z komparativního hlediska nejobtížnější část projektu představuje *část pátá — dotazník pro dělníky v automatizovaném a neautomatizovaném provozu*, v němž je podrobně zkoumán vztah dělníků k práci a k životu. Formou zavřených otázek se specifikovanými položkami jsou sledovány postoje a hodnocení dělníků, pokud jde o

- obsah práce
- druh uspokojení, které přináší a má přinášet
- informovanost osazenstva o zavedení nových strojů
- vliv automatizace na dělníka
- cesty avansu
- vztahy ke spolupracovníkům a nadřízeným
- možnosti osobního rozvoje
- pracovní podmínky
- vliv dělníků na zavedení nových strojů
- vedení závodu
- prostor pro iniciativu dělníků a jejich účast na řízení
- obavy z automatizace

- referenční rámec názorů dělníka
- činnost odborových organizací a jiných organizací zastupujících pracující
- zájem o veřejné otázky
- účast na řešení veřejných záležitostí
- volný čas

Podrobné návrhy výzkumných nástrojů pro jednotlivé části projektu a všechny připomínky a zkušenosti účastníků získané v předvýzkumu byly projednány v rušných diskusích sekci konference. To se přirozeně neobešlo bez konfliktů a kompromisů, zejména při diskusích dělnického dotazníku, kde je velmi obtížné dosáhnout kontextové a interpretační jednoznačnosti proměnných. Po četných modifikacích se text dotazníků přiblížil své konečné verzi, vhodné pro vlastní výzkum.

Přestože je projekt orientován na automatizaci a její vlivy na dělníka, jeho záběr je širší. Může objevit nejen postoje, hodnoty a potřeby dělníka v automatizovaném a neautomatizovaném výrobním procesu, ale i postoje, hodnoty a potřeby obecnější kategorie respondenta — člověka formovaného daným sociálním a ekonomickým řádem. To jen podtrhuje nutnost svědomité a všestranné promyšlené formulace proměnných zařazených do instrumentáře výzkumu. Namáhavá jednání konference byla v tomto směru účelně vynaloženým časem.

Eva Bártová — Jan Řehák

Varšavská konference o sociologii medicíny

Ve dnech 20.—25. srpna loňského roku uspořádal Ústav filosofie a sociologie Polské akademie věd ve spolupráci s výzkumným výborem lékařské sociologie při Mezinárodní sociologické asociaci v Jablonné u Varšavy mezinárodní konferenci o problémech sociologie medicíny. Účastnilo se jí několik desítek sociologů a lékařů z PLR, BLR, MLR, RLR, ČSSR, USA, Velké Británie, Francie, NSR, Dánska, Španělska, Finska, Belgie, zástupce Evropské kanceláře Světové zdravotnické organizace (WHO) a zástupci státních orgánů a vědeckých institucí z Polské lidové republiky; zasláný referátem se účastnili i odborníci ze SSSR.

Po zahájení konference viceprezidentem Polské akademie věd prof. J. Szczepańským, místopředsedou Mezinárodní sociologické asociace prof. Z. Ōavkovem, předsedou výzkumného výboru pro sociologii medicíny této asociace prof. M. Fieldem, ministrem zdravotnictví a sociální péče PLR M. Śliwińským a ředitelem evropské kanceláře Světové zdravotnické organizace L. A. Kapriem a po úvodním referátu prof. M. Sokołowské na téma *Současný stav sociologie medicíny v Polsku a cíle konference* pokračovalo jednání konference v pěti tematických okruzích.

První okruh se zabýval *vztahem zdraví a sociální struktury*. Referáty předložili: J. Małanowski (PLR), *O sociálním plánování a změnách sociální struktury* — Z. Fergetová (MLR), *O pojetí sociální politiky* — A. Za-